NWNY2FP

सङ्कलनात्मकं मूल्याङ्कनम् - I (2014-15)

संस्कृतम् - सम्प्रेषणात्मकम्

कक्षा - दशमी

समय : होरात्रयम् **पूर्णाङ्काः 90**

निर्देशाः

(i) प्रश्नपत्रे **चत्वारः खण्डाः** सन्ति।

खण्डः (क) अपठित-अवबोधनम् - **10 अङ्काः**

खण्डः (ख) रचनात्मक-कार्यम् - **15 अङ्काः**

खण्डः (ग) अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् - **30 अङ्काः**

खण्डः (घ) पठित-अवबोधनम् - **35 अङ्काः**

(ii) सर्वे प्रश्नाः **अनिवार्याः।**

(iii) प्रश्नानाम् उत्तराणि खण्डानुसारं क्रमेणैव लेखनीयानि।

(iv) प्रश्नसंख्या अवश्यमेव लेखनीया।

(v) उत्तराणि संस्कृतेनैव लेखनीयानि।

खण्ड : 'क'

अपठित-अवबोधनम् - (10 अङ्काः)

1 **अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वाप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।** 10

संसारे कः अपि मानवः न अस्ति यस्य मनसि स्वदेशं प्रतिप्रेम नास्ति। यस्मिन् देशे-स्थाने मानवो जन्म लभते, यस्मिन् च वृद्धिं गच्छति तस्मिन् तस्य आसक्तिः स्वाभाविकी। न केवलं मानवस्य प्रत्युत प्राणिमात्रस्य स्वजन्मस्थानं प्रति, मातृभूमिं प्रतिप्राणेभ्यः अपि अधिकः अनुरागःभवति। पशवःपक्षिणः च अपिस्वमातृभूमिं स्नेहेनपश्यन्ति गौरवं च अनुभवन्ति। स्वीयेषु नीडेषु भवति तेषां परमः स्नेहः। पशवः सर्वदिनं बहिः विचरणं कृत्वा सायंकाले स्वकीयं स्थानं स्वयमेव प्रत्यागच्छन्ति।

प्रश्नाः(2 + 2 + 4 + 2 =10)

I. एकपदेन उत्तरत।

(i) मानवस्य मनसि कं प्रतिप्रेम भवति?

(ii) केषु पक्षिणां स्नेहःभवति?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत।**

(i) सर्वेषां अनुराग: कं कं प्रतिभवति?

(ii) पशव: सर्वंदिनं बहि: भ्रमित्वा कुत्र प्रत्यागच्छन्ति?

III. **प्रदत्तविकल्पेभ्य: उचितम् उत्तरं निर्देशानुसारम् चित्वा लिखत।**

(i) 'मानव:' इति कर्तृपदस्य किं क्रियापदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(अ) नास्ति (ब) अस्ति

(स) गच्छति (द) भवति

(ii) 'विराग:' अस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(अ) अनुराग: (ब) प्राणेभ्य:

(स) सुराग (द) अननुराग

(iii) 'नीडेषु' अस्य किं विशेषणपदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(अ) आसक्ति (ब) स्वाभाविकी

(स) स्वीयेषु (द) परम: स्नेह:

(iv) 'तेषां परमं स्नेह:' अत्र 'तेषाम्' इति सर्वनामपदं केभ्य: प्रयुक्तम्?

(अ) पशुभ्य: (ब) पक्षिभ्य:

(स) मानवेभ्य: (द) देशाय

IV. **अस्य अनुच्छेदस्य कृते एकम् उपयुक्तं शीर्षकं लिखत।**

खण्ड: 'ख'

रचनात्मकं-कार्यम् – (15 अङ्का:)

2 **भवती चान्दिनी अस्ति। भवत्या: अनुज: पठने उत्सुक: नास्ति। तं प्रेरयितुं लिखिते पत्रे रिक्तस्थानानि मञ्जूषापदसहायतया पूरयत –** 5

शारदा छात्रावास:,

नवदेहली,

तिथि: --------

प्रिय अनुज!

आशिष:!

ह्य: पितु: पत्रं ___(i)___ । पत्रात् अधिगतं यत् त्वम् अधिकाधितं समयं मुखपुस्तके (facefoob) एव व्यर्थं ___(ii)___ इति। एतेन पठने तव कुशलता ___(iii)___ अभवत्। सर्वासु अपि परीक्षासु तव ___(iv)___ न उत्तमा:। खेलने अपि तव ___(v)___ न्यूना अभवत्।

अनुज! एष: एव काल: ___(vi)___ योग्य:। अत: प्रात: उत्थाय पठ। सायं च ___(vii)___ क्रीड। एतेन त्वं स्वस्थ: ___(viii)___ । पठने पुन: प्रथमं स्थानमपि लप्स्यसे। आशासे यत् आगामि परीक्षायां तव अङ्का: ___(ix)___ भविष्यन्ति।

		मातापितृभ्यां __(x)__ । तव प्रियभगिनी चान्दिनी **मञ्जूषा** अङ्का:, नमः, क्रीडाक्षेत्रे, विद्याध्ययनाय, श्रेष्ठाः, करोषि, प्राप्तम्, अभिरुचिः, भविष्यसि, न्यूना	
	3	**चित्रं दृष्ट्वा प्रदत्तपदानां सहायतया चित्रस्य वर्णनम् पञ्चसंस्कृतवाक्येषु कुरुत** – **मञ्जूषा** हरिद्वारे, तीर्थम्, गंगायाः, ध्वजाः, स्नानं, मन्दिराणि, शिखरेषु, पूजां, कीर्तनम्, दीप्तम्, पुष्पम्, अर्चनाम्	10
		अथवा	
		'निर्धनः कृषकः' इति विषयम् अधिकृत्य पञ्चवाक्यानि लिखत। **मञ्जूषा** निर्धनः, कृषकः, लघुक्षेत्रम्, द्वाभ्याम् वृषभाभ्याम्, अत्यधिकम्, परिश्रमम्, बीजवपनम्, यदा, तदा, वृष्टिः, करोति, हलम्, कर्षति, आतपे, सहते, भवति, कष्टानि, शस्यम्, अल्पम्	10
		खण्डः 'ग'	

		अनुप्रयुक्त व्याकरणम् – (30 अङ्काः)	
4		**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समुचितंसन्धिं विच्छेदं वा लिखत।** (i) देवर्षिः नारदः पूजनीयः। (ii) कालिदासः कवि + इन्द्रः आसीत्। (iii) किम् + कुलेन विशालेन विद्याहीनेन जन्तुना। (iv) महात्मनः सर्वेषां कल्याणम् इच्छन्ति, कः तच्छत्रुः। (v) वेदानां सामवेदः + अस्मि।	5
5		**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।** (i) सत्यमेव जयते न अनृतम्। (अ) न अनृतम् (ब) न नृतम् (स) न ऋतम् (द) ऋतम् (ii) कुन्तीसुताः वनवासाय अगच्छन्। (अ) कुन्त्याः सुताः (ब) कुन्ती च सुताः च (स) कुन्ती सुतानाम् (द) कुन्तीसुतायै (iii) चतुर्युगम् कृतयुगात् आरभते। (अ) चत्वारि युगानि (ब) चतुर्णां युगानां समाहारः (स) चत्वारः युगाः (द) चतस्रः युगाः (iv) त्रिपथम् दृष्ट्वा सम्भ्रान्ता अस्मि। (अ) त्रयाणां पथां समाहारः (ब) त्रयाणां पथाः (स) तिसृणां पथां समाहारः (द) त्रीणि पथानि (v) शीतलसलिलम् एव पेयम्। (अ) शीतला सलिलम् (ब) शीतलम् सलिलम् (स) शीतलं सलिले (द) शीतले सलिले (vi) उत्तमाः भोज्यपदार्थाः एव खादितव्याः। (अ) भोज्यानि पदार्थाः (ब) भोज्यपदार्थान् (स) भोज्यैः पदार्थाः (द) भोज्याः पदार्थाः	6
6		**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा लिखत।** (i) कर्मयोगी नरः संसारे दुर्लभः। (ii) लीलावान् कृष्णः गोपिकाभ्यः रोचते। (iii) ईशवन्दना हृद्+ठक् आनन्दं प्रददाति। (iv) मालाकारेण पुष्पाणि न त्रुट्+अनीयर्। (v) सैनिकैः निरस्त्रः न हन्तव्यः।	5

7	**प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् अव्ययपदं चित्वा वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत –** (i) ___________हरिश्चन्द्रः नाम राजा आसीत्। (ii) सः प्राणपणेन___________सत्यं पालयति स्म। (iii) सत्यं ___________सः किमपि न वदति स्म। (iv) हरिश्चन्द्रः___________ सत्यवादी न कोऽपि भूतः न भविष्यति (v) ___________अपि सः सर्वैः स्मरणीयः। **मञ्जूषा** अधुना, इव, पुरा, विना, अपि,	5
8	**अधोलिखिते संवादे रिक्तस्थानानि वाच्यानुसारं उचितपदेन पूरयत।** (i) इन्द्रः – त्वम् अत्र किं पश्यसि? वरुणः – अत्र मया जन्तुशाला ___________। (ii) इन्द्रः – जन्तुशालायाम् कं पशुं पश्यसि? वरुणः – अत्र ___________सिंहः दृश्यते। (iii) इन्द्रः – किं त्वया खगाः अपि दृश्यन्ते। वरुणः – आम् अहम् _________अपि पश्यामि। (iv) पिता – पुत्र! किं त्वं लेखम् लिखसि? पुत्रः – आम् मया _________लिख्यते। (v) पिता – किं कविता कविताम् अपि रचयति? पुत्रः – नैव _________कविता तु न रच्यते।	5
9	**अधोलिखितेषु वाक्येषु अङ्कानां स्थाने संस्कृतपदानि लिखत।** (i) विद्यालयस्य वार्षिकः कार्यक्रमः <u>5.00</u> वादने दीपप्रज्वालनेन प्रारप्स्यते। (ii) <u>5.45</u> वादने मुख्यातिथिना पुरस्कारः वितरणम् भविष्यति। (iii) <u>6.15</u> वादने सांस्कृतिकः कार्यक्रमः भविष्यति। (iv) सायं <u>7.30</u> वादने मुख्यातिथेः भाषणम् भविष्यति।	4
	खण्ड : 'घ' **पठित-अवबोधनम् - 35 अङ्काः**	
10	यूथपतेः वचनम् अश्रद्धेयं मत्वा मदोद्धताः कपयः प्रहस्य अवदन् – 'भो! किमिदमुच्यते? न वयं स्वर्गसमानोपभोगान् विहाय अटव्यां क्षार-तिक्त-कषाय-कटु-रूक्षफलानि भक्षयिष्यामः।' **I. एकपदेन उत्तरत।** (i) कपयः कीदृशाः आसन्?	5

(ii) कस्य वचनम् अश्रद्धेयं मत्वा कपय: अहसन्?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

कपय: प्रहस्य किम् अवदन्?

III. अधोदत्तप्रश्नयो: उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्य: चित्वा लिखत –

(i) अत्र 'वयम्' इति सर्वनामपदं केभ्य: प्रयुक्तम्?

(अ) मदोद्धतेभ्य: (ब) कपिभ्य:

(स) यूथपतये (द) मेषाय

(ii) भक्षयिष्याम: – इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(अ) न (ब) वयम्

(स) कषाय (द) अटव्याम्

11 **अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा निर्देशानुसारं प्रश्नान् उत्तरत –** 5

भगवन्किमुपादेयम्? गरुवचनम्, हेयमपि च किम्? अकार्यम्।
को गुरु:? अधिगततत्त्व: शिष्यहितायोद्यत: सततम्।।

I. एकपदेन उत्तरत।

(i) गुरुवचनं कीदृशं भवति?

(ii) हेयं किं भवति?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

लोके क: गुरु: अस्ति?

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत –

(i) श्लोके 'करणीयम्' इति पदस्य क: विलोम: प्रयुक्त:?

(अ) अकार्यम् (ब) सततम्

(स) हेयम् (द) उद्यत:

(ii) 'सर्वदा' इत्यर्थे अत्र किं पदं प्रयुक्तम्?

(अ) उद्यत: (ब) गुरु:

(स) अधिगततत्त्व: (द) सततम्

12 **अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।** 5

राजा – 'हा! दग्धा: मे घोटका: कथं रक्षणीया: सपदि उपाय: क्रियताम्।'

राजवैद्य: – अश्वानां वह्नि-दाह-समुद्भव: दोष: कपीनां मेदसा नाशम् अभ्येति यथा सूर्योदये तम:।

राजा – यथोचितं क्रियताम्। (इति राजदेशं श्रुत्वा सर्वे भयत्रस्ता: कपय: अचिन्तयन्)

कुपय: – हा! हता: वयम्। अवधीरिता: अस्माभि: गुरुजनोपदेशा:।

I. **एकपदेन उत्तरत।**

(i) वानरैः केषाम् उपदेशाः न तिरस्करणीयाः आसन्?

(ii) के दग्धाः?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत।**

कपीनां मेदसा कः नाशम् अभ्येति?

III. **निर्देशानुसारं शुद्धम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।**

(i) 'शीघ्रम्' इति अर्थे कः शब्दः प्रयुक्तः?

(अ) यथोचितम् (ब) कथम्

(स) श्रुत्वा (द) सपदि

(ii) 'सर्वे' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम्?

(अ) भयत्रस्तेभ्यः (ब) घोटकेभ्यः

(स) कपिभ्यः (द) राजवैद्येभ्यः

---

13 **मञ्जूषातः उचितपदानि चित्वा अधोलिखितश्लोकयोः भावार्थं पूरयत।** 4

I. किं मरणम्? मूर्खत्वम्, किं चानर्धम्? यदवसरे दत्तम्।
आमरणात्किं शल्यम्? प्रच्छन्नं यत्कृतं पापम्।।

भावार्थं – संसारे जनानां ___(i)___ एव तेषां मरणम् भवति, एवम् एव उचिते समये दानमेव __(ii)__ भवितुम् शक्नोति। जनाः यत् पापं प्रच्छन्नरूपेण ___(iii)___ तत् एव ___(iv)___ तान् कण्टकमिव पीडयति।

II. अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति!
व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात्।।

भावार्थं – हे देवि सरस्वति! तव अयं __(v)__ अदभुतः एव अस्ति। यदा वयम् अस्य __(vi)__ कुर्मः तदा एषः __(vii)__ यदा च वयम् __(viii)__ कुर्मः तदा नाशं प्राप्नोति।

मञ्जूषा

मृत्युपर्यन्तं, मूर्खता, लाभदायकं, कुर्वन्ति, कोशः, वर्धते, सञ्चयं, व्ययं

---

14 **मञ्जूषातः समुचितं पदं चित्वा अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं पूरयत।** 4

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति।
व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात्॥

अन्वय – भारति तव ___(1)___ कोशः ___(2)___ अपि अपूर्वः ___(3)___ व्ययतः वृद्धिम् आयाति __(4)__ क्षयम् आयाति।

मञ्जूषा

अयम्, विद्यते, सञ्चयात्, कः

---

15 **वाक्येषु रेखांकितपदानां स्थाने प्रश्नवाचकपदं प्रयुज्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –** 4

(i) कामः क्रोधः च <u>महाभक्षकौ महापापिनौ</u> च स्तः।

(ii) कामक्रोधादिभ्यः <u>वेगस्य</u> उत्पत्तिः भवति।

		(iii) स्मृतिभ्रंशात् बुद्धिनाशः भवति। (iv) सम्मोहात् स्मृतिभ्रंशः भवति।	
	16	**अधोलिखितवाक्यानि घटनाक्रमेण पुनः लेखनीयानि।** (i) तं कलहम् अवेक्ष्य यूथपतिः अवदत्। (ii) वानराः प्रहस्य अवदन्। (iii) न वयं स्वर्गसमानोपभोगान् त्यक्ष्यामः। (iv) वयं वनं गत्वा कटुरूक्षफलानि न खादिष्यामः। (v) मेषस्य सूपकाराणां मध्ये कलहः भवति स्म। (vi) भोः! एतत् राजभवनं त्यजत। (vii) भोः किमिदम् उच्यते? (viii) वानरयूथपतिः वनं गतः।	4
	17	**रेखाङ्कितपदानां प्रसंगानुसारम् उचितम् अर्थं चित्वा लिखत** – (i) दग्धां हयशालां विज्ञाय राजा अपृच्छत्। (अ) अश्वशालां (ब) मेषशालां (स) वानरशालाम् (द) पाठशालां (ii) कपीनां मेदसा दोषो नाशम् अभ्येति। (अ) नश्यति (ब) आगच्छति (स) प्राप्नोति (द) स्वीकरोति (iii) मेषः महानसं प्रविश्य यद् पश्यति तद् खादति। (अ) महापापम् (ब) मानसरोवरम् (स) पाकशालाम् (द) गुहाम् (iv) अवधीरिताः अस्माभिः गुरुजनोपदेशाः। (अ) पालिताः (ब) विचारिताः (स) तिरस्कृताः (द) स्वीकृताः	4